

Дмитар Тасић (2021), КОРПУС НАРОДНЕ ОДБРАНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ (КНОЈ) 1944–1953, Београд: Институт за новију историју Србије, ISBN: 978-86-7005173-8, 511 стр.

Крајем 2021. године, у издању Института за савремену историју Србије у Београду, објављена је научна монографија Корпус Народне одбране Југославије (КНОЈ) 1944–1953, аутора др Дмитра Тасића. Као истраживач са искуством у проучавању контроверзних историјских тема, које раније нису биле у фокусу озбиљне научне обраде (видјети Тасић, Д. (2008) Рат после рата, Војска Краљевине СХС на Косову и Метохији 1918–1920, Београд: ИСИ, Утопија), колега Тасић је ушао у једно од великих питања историје Другог свјетског рата на простору Југославије – оснивање, дјеловање и значај Корпуса Народне одбране Југославије, широко познатог под скраћеницом КНОЈ.

Узавршној години ратних операција, паралелно са дејствима на постојећим фронтovima, требало је консолидовати контролу над великим просторима новоослобођених територија, на којима је и даље оперисао велики број војних јединица снага супротстављених НОВЈ и живјело становништво које се није лако мирило са тренутним ратним исходом. Тај „унутрашњи фронт“ се по својим

специфичностима разликовао од подручја до подручја, али је суштина проблема и методологија његовог решавања била иста – заштита позадине јединица и важних војних, административних, саобраћајних и привредних објеката од напада остатака поражених снага, убачених диверзантских група или новооснованих побуњеничких формација. До краја рата, те активности су проширене на борбу против свих војних формација које су остале иза линија фронта током повлачења према западу, а које су трајале и након формалног проглашења краја ратних дејстава. Тако су јединице КНОЈ-а, између осталог, заслужне за гушење побуне албанског становништва на Косову у зиму 1945. године („Дреничка побуна“), уништење главнине снага ЈВуО у Херцеговини и источној Босни, као и борбу са убаченим диверзантским групама са територије под контролом западних савезника („Матјажева војска“) у Словенији.

Иако је унутрашња организација КНОЈ-а увелико била инспирисана совјетским решењима, југословенска специфичност се огледала у томе да

су ове јединице и даље биле органски дио војног, а не полицијског склопа. С обзиром на то да је НОВЈ била главни носилац успјешне револуционарне промјене власти, а бројност наоружаних противника са којима се суочавала изискивала вођење класичних војних операција великог обима, то је било и логично да се највише повјерења у успјешну реализацију оваквих задатака има у организоване војне јединице. У послератном периоду, када је у дјелокруг КНОЈ-а уз борбу против одметничких група ушло и обезбјеђење државне границе, ове снаге су постале и прва линија одбране од могућег спољног напада.

Сама књига се састоји од инструктивног предговора, увода, деветтематских поглавља, закључка и два прилога – Упутства за оснивање и организацију КНОЈ-а и Промене у формацији КНОЈ-а 1944–1953, те списка извора и литературе и именског регистра. Прво поглавље, Оснивање и узори, говори о почецима стварања обавјештајно-безбједносног апарата НОВЈ, узорима на којима је створана и моделима функционисања које је у том периоду примјењивала. Друго поглавље, Формирање првих јединица народне одбране и њихово обједињавање у јединствени корпус, односи се на вријеме од формалног оснивања Одељења за заштиту Народне армије (ОЗНА) 13. маја 1944, па све до наредбе о повезивању у Корпус Народне одбране Југославије свих јединица које су се бавиле заштитом позадине партизанских јединица и револуционарних органа власти¹⁵. августа 1944. године. Овдје нас аутор упознаје о организацији и стварању јединица Народне одбране на територијама свих авнојевских република,

те задацима и резултатима које су оне постизале у самосталном дјеловању.

Треће поглавље Учешће КНОЈ-а у завршним операцијама за ослобођење земље је нарочито занимљиво, јер доноси документовани увид у нека од најконтроверзнијих питања краја ратних операција – албанску побуну на Косову и Метохији, акције словеначке дивизије КНОЈ-а у априлу и мају 1945. године, као и уништење главних снага ЈВуО под командом Д. Михаиловића у источној Босни и Херцеговини током маја и јуна 1945. На њега се наслања четврто Југословенска федерација и њени непријатељи, које прати започети дискурс даље ка ситнијем и појединачном, гдје се након побједи у операцијама великих размјера иста борба наставља несмањеном жестином, само не више са циљем борбе за побједу, већ за обезбјеђење те побједи од оних који се са њом нису мирили и у томе истрајавали. Зато ово поглавље третира период све до дубоко у 1948. годину, до када су појаве одметништва свих националних и идеолошких боја представљале озбиљно питање за укупну безбједносну ситуацију у земљи.

Наредна три поглавља, КНОЈ и партија: идеолошко-политички рад и отпори, КНОЈ и КОС, те Заштита граница, описују идеолошки и организациони простор унутар којег је корпус функционисао, са посебним апострофирањем значаја идеолошке исправности и поузданости ангажованог кадра. У дубоко милитаризованом друштву, какво је било југословенско у годинама непосредно након рата, категорија заштите се, као по правилу, очекивала од војног фактора. Како је та заштита подразумијевала и простор и систем, то је морала да у себу обје-

дини несумњиву оданост самом систему, као и способност да стави под контролу границе тог простора. Тековине граничних јединица ЈНА, као концепције војног чувања границе које је у земљама – наследицама Југославије трајало све до почетка средине прве декаде 21. вијека, постају опште мјесто управо у овом периоду.

Осмо поглавље, КНОЈ у време сукоба са ИБ-ом, војник као актер и објекат политичког деловања, даје слику дјеловања корпуса у промијењеним условима државне спољнополитичке оријентације. Ово је вријеме поновног идеолошког преиспитивања саме трупе, будући да је управо она требало и да затвори поменути чувани простор од напада са стране која, колико до јуче, није очекивана, као и да спријечи унутрашње снаге да угрозе успостављени систем. Ту је посебно занимљиво дјеловање јединица КНОЈ-а у гушењу побуне сељака у Цазинској крајини маја 1950, догађаја који је по суштини потпуно одударао од матрице дотадашњег испољавања радикалног незадовољства. Како се испоставило, гушење ове побуне је представљало последњи велики задатак КНОЈА на унутрашњем простору земље, а што је његово даље одржавање у непромијењеном облику чинило нецјелисходним. Последње, девето поглавље КНОЈ у време заокрета ка Западу, наставак реорганизација и коначно укидање 1953, говори о том периоду тражења новог смисла јединице, који се све јасније читавао као дјеловање на заштити државних граница. Треба, међутим, напоменути и

да је након укидања унутрашњих јединица КНОЈ-а, потреба за њиховим дјеловањем ради подизања опште безбједности војних трупа и контроли саобраћаја, довела до фмирања војне полиције као посебне формације.

Посебно је важно истаћи да је ова монографија резултат озбиљног архивског истраживања, током којег је остварен увид у серију до сада непознатих докумената. То се, првенствено, односи на фонд Војног архива Оружаних снага Србије ЈНА, Команда Корпуса народне одбране Југославије и Граничних јединица Југославије 1945–1953, који је омогућио поуздану документациону основу за давање научних судова о тешким и контроверзним питањима попут албанске побуне на Косову и Метохији у зиму и прољеће 1945, уништења снага ЈВуО у мају и јуну 1945, ликвидације дијела заробљених припадника ЈВуО, усташких, домобранских и београдских формација у Словенији и Аустрији у мају 1945, као и гушења Цазинске побуне у мају 1950. године. Аутор је овако на најбољи начин потврдио становиште да нових, поузданих историјских знања нема без откривања нових историјских извора, посебно не о темама које звучношћу својих наслова одмах побуђују ширу пажњу публике. Непристрасно и на изворима утемељено приказивање ових догађаја попуњава једну велику празнину у југословенској историографији, постављајући високе стандарде свим будућим истраживачима који наставе са истраживањима у оквиру овог тематског комплекса.